

Bogomir KOVAČ*

IZVIRNI
ZNAŠTVENI
ČLANEKNEKATERI VIDIKI POLITIČNO EKONOMSKE
ANALIZE SODOBNE VLOGE DRŽAVE
IN TRGA V SLOVENIJI

Povzetek. Dve politično ekonomski tendenci sta lastni slovenski družbi. Prva pripada spremembam, ki jih usmerja postsocialistična tranzicija in še vedno odseva posebnosti samoupravnega socialističnega sistema. Drugi del sprememb pa izhaja iz novih tendenc lastninskega in partnerskega kapitalizma. Ekonomska tranzicija v postsocialističnem pomenu ne vključuje samo zmanjšanje vloge države temveč njeno kvalitativno redefinicijo. Postsocialistična ekonomska tranzicija ponazarja revolucijo od zgoraj in oblikuje tržne institucije iz izhodiščnih pozicij (ex nihilo). To povzroča izjemno povpraševanje po državi in njeni aktivni intervencionistični vlogi v procesih institucionalnih sprememb. Največji paradoks in osrednji problem glede večje vloge postsocialistične države je prav njen povečan intervencionizem zaradi spodbujanja tržne ekonomije. Kar potrebujemo pa ni minimaliziranje njenih sposobnosti ali manj močna država, temveč država, ki ima drugačno vlogo in je bolj učinkovita. Politični intervencionizem v Sloveniji je zato povezan z naraščajočim institucionalnim normativizmom, pomanjkanjem pravne države in novih moralnih stališč, manj učinkovite javne uprave in vedno večjimi nasprotji med konkurirajočimi skupinami političnih elit o temeljnih pravilih igre.

Ključni pojmi: Slovenija, država, trg, reforme, tranzicija

Namesto uvoda

Vloga države in trga je eno izmed klasičnih področij politično ekonomske analize, njuno prepletanje pa je osrednji predmet institucionalnega razvoja sodobnega tržnega gospodarstva v XX. stoletju. Prepletanje trga in države pa ne zahteva zgolj razumevanja prvega in drugega, temveč tudi cikličnosti njenega razvoja in pomena v zgodovinski kontekst vtisnjenih poudarkov. Ekonomski prehod od

* Dr. Bogomir Kovač, redni profesor na Ekonomski fakulteti v Ljubljani.

** Prispevki z okrogle mize *Gospodarstvo in/ni politika*, *Gospodarska zbornica Slovenije*, Ljubljana, Dom gospodarstva, 21. december 1999.

merkantilizma k razširjenemu ekonomskemu nacionalizmu v XVIII. Stoletju, je spremljal preskok od političnega absolutizma k demokraciji in zdi se, da se sedanjna zgodovina v srednji in vzhodni Evropi ponavlja prav na tej tradicionalni ločnici trga in države, ekonomije in politike. Če smo XX. stoletje pričeli s prevlado trga nad državo (klasična podoba angleške viktorske liberalne države), sta velika depresija v tridesetih letih in II. svetovna vojna povečali vlogo države nad trgovom (keynesijanska država blaginje), da bi zadnjih dvajset let doživeli ponovno povzdigovanje trga nad državo (ekonomika ponudbe in monetarizem) in njuno novo ravnotežje na prelomu stoletja (nova ekonomija globalizacije in reformirana država). Mnogi so krizo sodobne države povezovali z globalizacijo na svetovni ravni in fiskalno krizo na notranjih geopolitičnih mejah. Nacionalna država bi naj kot kulturni, politični in ekonomski subjekt preprosto prepustila mesto modernejšim institucionalnim oblikam. Toda v devetdesetih letih se je pod vplivom razpada komunizma in liberalizacije svetovne trgovine z blagom, kapitalom in demokratičnimi idejami dejansko povečal politični vpliv etničnih skupnosti in nacionalnih držav. Na olimpijskih igrah v Barceloni (1992) je bilo 172 držav, v Atlanti (1996) 189 in v Sidneju jih bo najverjetneje prek 200. Samo desetina držav po svetu je etnično homogenih in če bodo pri njihovem oblikovanju še vedno prevladovali etnični poudarki iz XVIII. in XIX. stoletja, bodo velike države še naprej razpadale v vedno večje število manjših državnih entitet.

Nacionalna država s svojo kulturno identiteto dejansko doživlja svojo renesanso in ne propad. Paul Naisbitt je že pred leti postavil tezo o svojevrstnem "globalnem paradoksu", da v informacijski dobi ekonomskemu globalizmu stojijo nasproti vedno močnejše in manjše enote (Naisbitt, 1994). Svet postaja vse bolj podoben internetskemu omrežju, kjer postajajo vedno pomembnejše podjetniške mreže in majhne politične entitete. Ekonomskemu in poslovnemu globalizmu preprosto ustreza politični partikularizem. Nacionalne države se pri tem pogosto umikajo regijam, ki so bolj dinamične, prilagodljive in manj politično zavezujoče. Tradicionalna država umira, je prepričan Kenichi Ohmae, ker izgublja svoje ekonomske, politične in socialne sposobnosti za zadovoljevanje potreb prebivalstva (Ohmae, 1995). Vlade in centralne banke vse manj nadzirajo svoje valutne tečaje, carinska zaščita postaja z globalizacijo proizvodnje in trgovine vedno manj pomembna, davkoplačevalci nacionalnih proračunov so vedno bolj globalni in mednarodno vpeti subjekti. Državna moč in prisila postajata v informacijskem svetu vedno manj pomembni in stroškovno obremenjujoči navlaki, ki bi dušili svobodo intelektualnega kapitala, osrednjega proizvodnega tvorca XXI. stoletja. Da, nacionalna država umira, njena smrt pa niso supernacionalne tvorbe (novi zgodovinski imperiji), temveč majhne dinamične enote, regije, majhne države, vpete v gosto mrežo globalne ekonomije in politične soodgovornosti. Nov politični koncept, ki se je v Evropi pričel razglašati za "tretjo pot" (Giddens, 1998), dejansko ponuja obliko partnerskega kapitalizma ("stakeholder capitalism"), kjer sta vlogi države in trga redefinirani tako, da čimbolj koristita podjetništvu (biznisu) in civilni družbi (Kelly, Kelly, Gamble, 1997). Ali torej nacionalna država umira ali dobiva novo politično preobleko? Pomagajmo si s kratko zgodovinsko refleksijo. Moderne nacionalne države so nastale v okviru velikih monarhij Španije, Francije, Anglije na te-

melju političnega in geografskega združevanja velikega števila avtonomnih, regionalnih enot in podjetniških mrež (naprimer nemške Hanse). Svojo politično identiteto so gradile na jezikovni (kulturni) in policijski (vojaški) prisili, skupni zakonodaji, enotnemu denarju in centraliziranemu fiskalnemu sistemu, mejni vojaški in carinski zaščiti ter mednarodni diplomaciji. Kajpada nismo daleč od resnice, če ugotovimo, da je zgodovina nacionalnih držav v bistvu zgodovina politične moči. Zgodovina moči, kot nas sarkastično opozarja Karel Popper, pa ni nič drugega kot zgodovina mednarodnega kriminala in masovnih pobojev (Popper, 1962). Samo zgodovinski nevedneži in nepopravljivi ciniki si pri tem prizadevajo, da vse skupaj potem v šolah prikazujejo kot junaško zgodovino držav in nekakšen apel za državljansko (domovinsko) vzgojo. Še najmanj je bila pri nastanku držav pomembna "nacionalnost", ki jo je že francoska revolucija 1789 zamenjevala z "državnostjo". V prevladujočih večetničnih skupnostih je namreč "nacionalna država" vedno pomenila prevlado ene etnične manjšine nad drugo. Na mednarodni ravni pa so "nacionalne države" politiki vedno spretno uporabljali za podžiganje nacionalizmov in vojnih spopadov (leti 1913 in 1939) ali pa za doseganje pomembnih diplomatskih poravnav (Liga narodov - kasnejši ZN, Haško sodišče, IMF, WB, GATT, kasneje WTO). Vojne so vedno poudarile prevlado politike in ideologije nad ekonomijo in kulturo in s tega vidika sta obe svetovni vojni pravo zmagoslavje moči in veljave "nacionalne države" v XX. stoletju. Prva svetovna vojna je uredila potne liste, druga je uveljavila socialno državo, konec "hladne vojne" leta 1989 pa je napovedal nezadržen preobrat v razumevanju "nacionalne države". Država, politični steber industrijske družbe, postaja premajhna za obravnavo globalnih problemov (rast prebivalstva, ekologija...) in prevelika za zadovoljevanje lokalnih in individualnih interesov ljudi in podjetij (civilna družba, poslovni interesi...).

Toda hkrati je neizpodbito dejstvo, da je v zadnjem stoletju ekonomska vloga države izjemno narasla. Državni izdatki so še v začetku stoletja pomenili med 6–10% BDP, danes se njihove vrednosti večinoma gibljejo med 40% in 50% (World Development Report, 1997). Če je pri Hobbsovem Leviathanu (1651) država pomenila predvsem zakon in zaupanje, s katerim se je posameznik izognil nasilju, je konec XIX. stoletja že dosegla meje socialne države (Bismarck), da bi po veliki krizi država prevzela tudi razvojne ekonomske funkcije (Keynes). Po II. svetovni vojni so državo tako zaznamovali trije stebri: zagotavljanje blaginje in socialne pravičnosti, uravnavanje javnega in privatnega gospodarstva in koordinirana makroekonomska politika. Glamur keynesianske države blaginje, ki je prevladovala v drugi polovici XX. stoletja, je pričel bledeti z visoko inflacijo in fiskalno krizo konec sedemdesetih let, ki je vedno težje zadovoljevala temeljne človekove pravice na področju zdravstva, socialne varnosti, šolstva in infrastrukture. Še slabše se je odrezala komunistična država v SZ in Srednji Evropi ter na Balkanu, ki je temeljila na dolgoročnih neuspehih političnih oblasti, da bi si podredile gospodarstvo (lastnino in podjetniško upravljanje). Namesto trga naj bi država s svojo politično močjo in netržno (komunistično) ideologijo zagotovila učinkovit gospodarski razvoj in socialno blaginjo ljudi. Dejansko pa je država pogosto povsem odpovedala na ekonomskem področju in tudi pri drugih javnih dobrinah kot so zakonodaja, pravni red in spoštovanje moralnih načel in temeljnih človekovih

pravic. Nasprotno pa je država v nekaterih azijskih državah odigrala pomembno ekonomsko razvojno vlogo, čeprav hkrati ni bila nosilec politične demokracije (azijski tigri). Na Japonskem je povojni gospodarski razvoj temeljil na strateškem intervencionizmu države, visokem protekcionizmu in strateškem podpiranju novih tehnologij in konkurenčnih prednosti podjetij.

Vse te zgodovinske dileme dejansko odpirajo Pandorino skrinjico jasnejšega razumevanja trga. Trg je koordinacijski mehanizem, ki temelji na avtonomnih odločitvah posameznikov in zakonih prilagajanja ponudbe in povpraševanja različnim informacijam, ki jih ponujajo tržne cene (na ključno informacijsko vlogo trga je dejansko opozoril Hayek; Hayek, 1992). Temeljna vloga trga je reševanje informacijskega problema, pri čemer je bistvo trga prav v avtonomiji ter svobodi odločanja in spontanosti razvoja tržnih institucij. Toda, ali lahko družbo upravljajo zgolj tržni mehanizmi ponudbe in povpraševanja ali pa zahtevajo nekatere dobrine kot so denar, delovna sila, zemlja in kultura tudi netržne usmerjevalce. Nihče ni bolje kot Karel Polanyi opisal, kako trg in država dejansko nista nasprotujoča si pola, temveč dva obraza istega Janusovega lica (Polanyi, 1957). Če tržnega vrednotenja ni brez denarja, hkrati pa je denar temeljno blago države, potem trg sploh ne more delovati brez politične suverenosti denarja. Podobno je z delovno silo, ki pomeni človeško aktivnost (intelektualni kapital), ali pa z zemljo, ki dejansko predstavlja naravo in njene omejenosti. Z obema ni mogoče tako preprosto trgovati (svoboda ljudi, ireverzibilnost narave) kot z drugimi vrstami blaga in na trgih nepremičnin in dela se cena dejansko razkriva kot nasprotje konkretnih interesov proizvajalcev in potrošnikov, lastnikov in menedžerjev, delavcev in države in ne kot slepa igra ponudbe in povpraševanja.

Trg in država – trije pogledi o njihovem nasprotju ali celoti

Preпустimo se za nekaj trenutkov teoriji. V sodobni politično ekonomski teoriji države so pomembni trije teoretski pristopi, ki lahko pojasnijo zamotano razmerje med trgov in državo. Državo pri tem pojmuemo kot politično institucijo, ki:

- obsega geopolitični prostor in opredeljuje meje svojega delovanja (politične meje)
- združuje ljudi na temelju določenih kulturnih vrednot in zaupanja (legitimnost)
- omogoča pravni red in določeno distribucijo moči (legalnost)
- organizira temeljne socialne in gospodarske funkcije (monetarno, fiskalno, razvojno politiko).

Trg je nasprotno ekonomska institucija, ki temelji na:

- spontanosti in avtonomiji ekonomskih subjektov
- vrednotah svobodnega določanja in medsebojnem zaupanju
- pogodbenih razmerjih pri menjavi lastninskih in drugih pravic
- maksimiranju blaginje na temelju informacijskih omejitev in poslovnih tveganj.

Izhodišče razumevanja trga in države pripada trem ekonomistom: Hayeku, Polanyiu in Keynesu. Hayek se je zoperstavil temeljnemu ekonomskemu principu ekonomske organizacije, s katerim ekonomisti tako radi razlagamo tržno gospo-

darstvo – ravnotežju. Na trgu preprosto ne deluje nobena spontana sila (nevidna roka) v obliki relativnih cen, ki bi sama po sebi usmerjala tržne subjekte k določenemu stanju, kjer ne želijo več spreminjati svojega položaja. Nasprotno, trg je oblika posredovanja informacij, vsako ekonomsko dejstvo pa je rezultat ločenih odločitev mnogih posameznikov. V družbi preprosto nastaja spontani red, ki sicer spoštuje pravila, toda podreja se jim ne. Pravila (pravni red) nastajajo kot spontano iskanje odgovorov na poslovne in druge probleme na trgu, so torej rezultat in ne pogoj za odločanje ljudi. Trg je torej spontana interakcija med ljudmi, ki ga uravnava moralna drža, kultura in tradicija, država pa nasprotno pomeni njihovo načrtno politično urejanje, socialni inženiring, ki omejuje človekovo svobodo, poslovno kreativnost in spontan razvoj.

Polanyi nasprotno dokazuje, da trg ni zgolj mehanizem, ki ga s svojim delovanjem napolnjujejo šele ljudje in njihove vrednote, temveč je bolj zamotan sistem institucij. Te institucije nikoli niso nastale spontano, temveč so se razvijale s pomočjo politično pravne instance države. Ena najbolj paradoksalnih Polanyjevih tez govori, da je "laissez faire" (kapitalizem) dejansko načrtovana družba, planiranje (socializem) pa je nastal in se razvijal kot zgodovinska slučajnost.

Pravni red sestavljajo pravila, ki se razvijajo spontano na trgu (Hayek). Toda vsaka država, ki si prisvaja pravni red kot politično sredstvo prevlade nad ljudmi, ni niti demokratična niti liberalna, temveč totalitarna. In v tem se ne razlikujeta niti socialistična niti kapitalistična država XX. stoletja. Bistvo Hayekovega dokaza je, da stvari, ki jih lahko sami opravijo ljudje in tudi posamezniki, moramo prepustiti njihovem odločanju. Če država (vlada) meni, da to lahko stori bolje, še vedno ne pomeni opravičila za njen politično ekonomski intervencionizem. Hkrati pa Polanyi dokazuje, da so tržne institucije in država pravzaprav celota različnih ekonomskih skupin in njihovih političnih interesov. Politika torej ni zgolj tehnika (parlament, stranke, vlada, sodišča), temveč je podobno kot ekonomija prostor delovanja vrednot, usklajevanja interesov in medsebojnega socialnega učenja. V tem je smisel razumevanja politike kot pravnega reda, ki nastaja spontano in ga ljudje sprejemajo kot del naravnega prava v okviru tržne ekonomije in njenega razumevanja spontanega reda. Dokaz je v obeh primerih enak in za mnoge presenetljiv. Trg in država nista dva pola, temveč strukturirana celota interesov, informacij in znanj. Šele skupaj omogočata normalno politično (pravno) delovanje trga in smiselno (racionalno) ekonomizacijo političnih interesov.

Keynes je podobno dokazoval, da trg brez države ne more delovati, kar je še posebno očitno pri ciklični (strukturni) krizi (depresiji). Trg brez države, meni Keynes, preprosto ne more zagotoviti uravnoveženega razvoja. V tem primeru je država edina institucija, ki lahko z interventno ekonomsko politiko povečuje ali zmanjšuje dodatno povpraševanje in tako vpliva na obseg proizvodnje in zaposlenosti (Keynes, 1963). Keynes je torej pokazal, da prav dolgoročna neučinkovitost tržnih institucij (predvsem njihova rigidnost) zahteva na koncu tudi določen politično ekonomski intervencionizem. Toda ekonomska vloga države naj ne bi bila zgolj popravek tržnih napak, ampak predvsem zagotavljanje makroekonomske stabilnosti in zagotavljanje socialne pravičnosti v okviru države blaginje.

Zopet velja opozoriti na zgodovinsko izkušnjo. Dve revoluciji sta zadnjih dvesto petdeset let usodno vplivali na družbeni razvoj razumevanja trga in države: francoska in ameriška revolucija. Jakobinci so v Franciji (1789) hoteli izpeljati socialno revolucijo, ki je želela postaviti nov politični red in novo "religijo" slobodne družbe, toda s političnim nasiljem niso mogli vzpostaviti ustreznih ekonomskih in socialnih institucij. Nasprotno so v Severni Ameriki imeli politično revolucijo, ki je sprejela obstoječi socialni red in je ustrezala interesom ljudi. Politični red ni temeljil na vsiljeni državi, njeni racionalni volji in nasilnemu delovanju aparatov, temveč na temelju pravic posameznika in skupnega zaupanja, ki ga je v jedru nosila podjetniška tržna ekonomija. ZDA so uspele v svojem ekonomskem razvoju, ker so državo v bistveni meri zamenjevale s civilno družbo in tržno ekonomijo (stari Heglov ideal v tem pomenu dejansko ni Anglija temveč ZDA). Pravni sistem v kontinentalni Evropi (Franciji) je težil k temu, da je odkril resnico, anglo-ameriški sistem prava želi dokazati krivico. Moč države je v prvem primeru povezana z uveljavljanjem države kot političnega hegemonu, v drugem je politika države v največji meri zaobsežena v civilni družbi in ustavi kot družbenemu dogovoru. V evropski tradiciji je torej država prevladala nad družbo s pomočjo unitarističnih teženj, pravni red pa se vedno vzpostavlja na protislovju med posameznikom in državo. Nasprotno pa je nasilje v ZDA bolj utemeljeno na medsebojni ravni med posamezniki in skupinami, pravni red pa je bližje spontanemu redu pravil (tržni logiki podjetniške ekonomije) in zato manj protisloven v razmerju med posameznikom in državo.

Poglejmo na koncu še razmerje med državo in trgom z vidika sodobne teorije javne izbire (Mueller, 1989). Vlada (država) si vedno prizadeva za takšno tržno strukturo, ki bi v največji meri upoštevala vpliv potrošnikov in interese proizvajalcev. Prvi namreč vladi v zameno ponujajo politične glasove, drugi se ji odložijo s financiranjem volilne kampanije. Gospodarska politika države je potemtakem sinteza političnih preferenc volivcev in kupovanja politične lojalnosti, ki jo vlada običajno počenja s povečanimi socialnimi transferji (pokojninska reforma), subvencioniranjem (kmetijstvo), regionalnimi projekti (regionalizem) in podobno. Gospodarska cikličnost je s tega vidika pogosto posledica neposredne vladne (predvolilne) politike in prav to je izhodišče t.i. politično gospodarskih ciklov. Vsak politični subjekt želi ravnati racionalno in pri tem upošteva svoje lastne koristi. Čeprav dobivajo navidezno politično gospodarski pojavi avtonomno obliko, so dejansko rezultat ravnanja številnih vplivnih posameznikov. Politični trg je samo druga stran ekonomskega trga. Razlika je zgolj v tem, da politični trg v nasprotju z ekonomskim ni brezoseben mehanizem, temveč je to organizacija, ki temelji na avtonomnih odločitvah, preferencah in interesih ljudi.

Politično ekonomske funkcije sodobne države

V letnem razvojnem poročilu Svetovne banke leta 1997, ki je bil posvečen razvoju države v sodobnem svetu, je bilo pri opredelitvi sprememb sodobne države ključno razlikovanje med sposobnostjo države in njeno učinkovitostjo spremi-

njanja in razvoja (World Development Report, 1997). Sposobnost države je odvisna od njene moči spodbujanja kolektivnih aktivnosti, izgradnje potrebnih institucij, s katerimi je mogoče doseči dane cilje. Način tega doseganja, ki se razkriva v večji blaginji ljudi, pravičnosti in enakopravnosti, pa je domena njene učinkovitosti. Sposobnost države je na eni strani zamejena z odpravo tržnih pomanjkljivosti, na drugi pa z odpravljanjem neenakosti in neenakopravnosti v družbi. Pri tem lahko delimo tri ravni sposobnosti države:

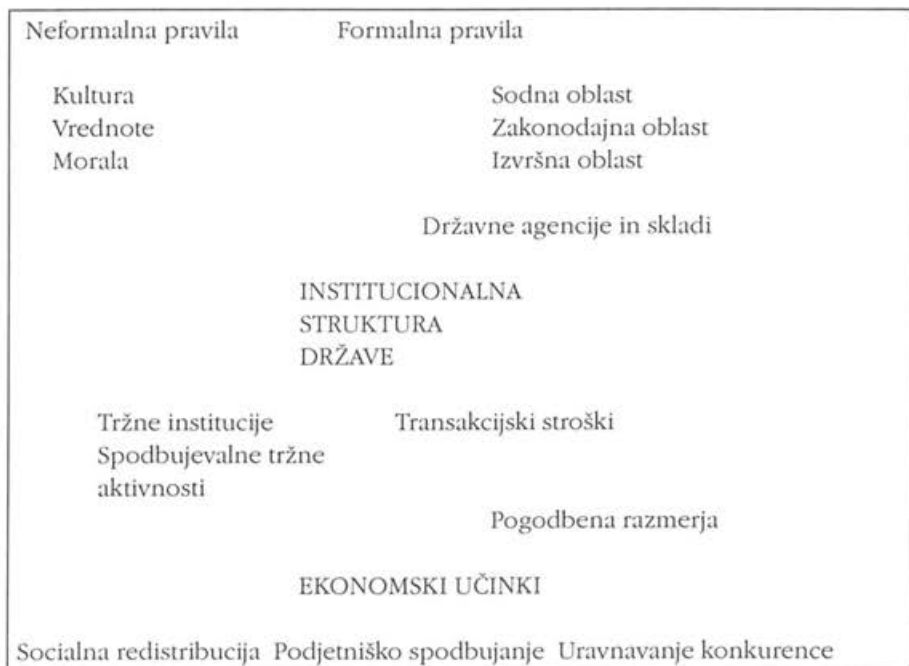
- a) minimalna raven skrbi za oskrbo temeljnih javnih dobrin (obrambe, zakonov in pravnega reda, zaščita lastninskih pravic, makroekonomske stabilnosti in javne socialnega sistema) in uveljavlja temeljni program zaščite pred revščino
- b) srednja raven opredeljuje temeljno okoljevarstveno oskrbo, osnovno izobraževanje ljudi, reguliranje tržne strukture in monopolov, finančno regulativo na trgu kapitala in pri javnih financah, zaščito potrošnikov, kompleksno socialno zavarovanje in pomoč brezposelnim
- c) tretja raven je povezana s proaktivno koordinacijo privatnih aktivnosti, strateškim spodbujanjem konkurence na odprtem trgu, z redistribucijo sredstev v korist razvijanja intelektualnega kapitala, privatizacijo ter deregulacijo javnih in socialnih skladov.

Temeljni premik v sposobnosti sodobni države je na dveh ravneh:

- od intervencionistične k proaktivni tržni vlogi na področju tržnega delovanja
- od centralistične vloge k večji aktivizaciji podjetniškega sektorja na socialnem področju.

Čeprav ima na drugi ravni država še vedno osrednjo vlogo, pa jo vendarle že deli z drugimi nosilci dejavnosti kot so tržno usmerjene državne agencije, podjetniški subjekti in civilna družba. Šele na tretji ravni postaja vse manj pomembno, kaj počne država in vse bolj pridobiva na veljavi vprašanje, kako izvaja svoje alternativne pristope in ukrepe. Povečanje sposobnosti države na tretji ravni ni preprosto in zahteva radikalno reformo socialne države in državnih institucij, predvsem veliko bolj menedžersko učinkovito vodenje javne uprave in tržno usmeritev pri proizvodnji, distribuciji in potrošnji javnih dobrin. Ključno je, kako najti pravila in vrednote, ki bi spodbujale javne agencije, podjetniški sektor in posameznike k čimbolj učinkovitemu zadovoljevanju javnih (kolektivnih) potreb. To je mogoče doseči:

- s povečanjem vloge pravil in standardov obnašanja, predvsem z vidika nadzora in odgovornosti za skupno javno dobro
- s povečanjem konkurenčnih pritiskov med različnimi vejami oblasti, birokratskimi enotami in javnim ter privatnim sektorjem
- s povečanjem odprtosti, javnosti delovanja in uveljavljanjem sodelovanja (partnerskih odnosov) med različnimi interesnimi skupinami.

Institucionalna zgradba države, institucij in ekonomskih učinkov:

Nova politično ekonomska vloga države je grajena na predpostavkah:

- da posamezniki (državljeni, menedžerji, uradniki) niso popolnoma racionalni in povsem sebični, temveč njihovo obnašanje in delovanje določajo predvsem neformalna pravila
- da menjava na trgu ne poteka brez organizacijskih in informacijskih stroškov ter slabo merljivih rezultatov (transakcijski stroški)
- da družbeni razvoj ne pomeni približevanje določljivemu uravnoteženemu stanju, temveč temelji na evolutivnem procesu neprestanega prilagajanja in učenja.

Njena učinkovitost je odvisna od tega, kdo jo upravlja, kako učinkovito je njeno upravljanje in koliko so razvite konkurenčne institucije. Dolgoročno bodo preživele družbe z gospodarsko učinkovitejšim spletom institucij. Toda pri tem je najpomembnejše, koliko možnosti in spodbud dajejo te institucije za ustvarjalno odkrivanje novih rešitev. To na primer pomeni, da pri "evropeizaciji" institucij države in trga, na katero prisegajo v okvirih pristopnih pogajanj nečlanice EU, ni toliko pomembna njihova ustreznost (primerljivost z evropskim pravnim redom in institucionalno strukturo), temveč način spodbujanja slovenskih subjektov, da najdejo optimalne politično ekonomske rešitve svojih prilagoditvenih in razvojnih problemov.

Temeljni politično ekonomski problem vsakega posameznika ali skupine je negotovost, ki temelji na nepredvidljivosti ravnanja drugih. Nepredvidljivost izhaja iz nepopolnih informacij in prav ta informacijski problem omogoča nastanek in

razvoj institucij. Institucije zagotavljajo, da bodo številni subjekti v najrazličnejših razmerah tržne menjave spoštovali dogovore ali pa plačali ustrezno odškodnino za morebitno kršenje pogodb in goljufivo zavajanje (kriminalizacijo) partnerjev. Država je formalni način vzpostavljanja takšnega reda, obstajajo pa tudi neformalne vrednote, ki omogočajo, da večina v menjalnem procesu spoštuje pravni red brez posebne prisile. Institucije rešujejo probleme nepopolnosti trgov in nepopolnosti odločanja ekonomskih subjektov. S tem dejansko najbolj učinkovito zmanjšujejo negotovost ravnanja ljudi in povečujejo učinkovitost gospodarjenja. Te institucije pa v okviru sodobne reforme države dejansko pripadajo vse bolj različnim oblikam civilne družbe (neposredne demokracije) in poslovnim mrežam podjetniške ekonomije (nove ekonomije "partnerskega kapitalizma").

Politično ekonomski problemi tranzicije

Tranzicija po definiciji pomeni korenite institucionalne spremembe, pri čemer je bilo odločujoče vprašanje:

- ali naj se vlade odločijo za hitre in hkratne reforme (zdravljenj s šokom, veliki pok)
- ali naj vlade uvajajo zaporedne in postopne spremembe (postopnost sprememb, gradualizem).

Po letu 1991 se je uveljavilo stališče, da je najbolj optimalen hiter in celovit tranzicijski program kot celote ukrepov s področja makroekonomske stabilizacije, liberalizacije in privatizacije (Brabant, 1998). Zaradi splošnega strinjanja in enotnega ukrepanja na ravni mednarodnih institucij (SB, MMF), so takšen program preprosto imenovali "washingtonski sporazum" (1989), ki pa ni bil formalni dokument, temveč nekakšno soglasje o tranzicijskih ukrepih. Njegov temeljni paradoks je bil, da je uveljavljajl radikalne ekonomske reforme z močno vlogo socialnega inženiringa. Vsebinska "washingtonskega sporazuma" je omejevanje države na račun trga, toda te spremembe je mogoče uveljaviti samo z močno državo in hitrim političnim intervencionizmom. Celovit politični program hkratnih ekonomskih reform naj bi izpeljevali posebne politične elite, politični tehnokrati (tehnopol), ki nimajo političnih temveč kratkoročne strokovne politično ekonomske interese.

Dejansko pa je teoretsko in praktično celoten rezultat reform negotov, vlada ne pozna dejanske višine potrebnih nadomestil za izgubljene priložnosti in tudi nima ustreznih finančnih sredstev za njihovo pokritje (denacionalizacija). Ekonomske reforme v postkomunističnem obdobju po letu 1989 so dejansko spodbudile večjo politizacijo države in koncentracijo moči, politična demokracija pa je bila prešibka zaradi nedelovanja pravnega reda (sodne in zakonodajne oblasti). Temeljno politično ekonomsko protislovje teh sprememb je bila predpostavka o benoalentnosti vlade, da bo predana ekonomskim reformam. Od tod zahteva po postopnosti reform in njihovi zaporednosti. Toda prvo razumevanje gradualizma ni spremenilo cilja - oblikovanje kapitalizma zahodnoevropskega tipa, temveč je zgolj raztegnilo čas prehoda, da bi zmanjšali stroške prehoda in povečali politično sprejemljivost ekonomskih reform. Še vedno gre za spremembe od zgoraj navzdol, za

ukrep države in politične volje nad voljo in interesi ljudi. To samo po sebi zahteva centralizirano, politično močno, ekonomsko dobro informirano in moralno dobronamerno vlado, ki verjame, da lahko doseže svoje cilje na optimalen način. Toda tudi v tem primeru vlada razpolaga s premalo informacijami, da bi lahko uravnavala spontane gospodarske procese. Če pa vlade nimajo dobrih namenov in se tudi družbene institucije ne morejo hitro spremeniti zaradi ustaljenih vrednot in neformalnih pravil, neučinkovitega sodstva in javne uprave, potem morajo in dejansko tudi želijo ravnati drugače. Če gre torej za razumevanje tranzicije od zgoraj navzdol, s političnim oktroiranjem institucij, potem je politizacija gospodarstva logična in edina možna posledica. Politika je namreč toliko močnejša, kolikor več ekonomskih funkcij veže nase, od lastnine in organizacije do upravljanja in vodenja poslovnih procesov v podjetjih (Kovač, 1987).

Danes bolje kot pred desetimi leti vemo, da je tranzicija proces, kjer je pomembna kakovost institucionalnih sprememb in ne njihova kvantiteta, strukturne spremembe in ne formalno pravna forma. In na tem mestu obstaja kajpada tudi druga razlaga za prevlado politike nad ekonomijo v postsocialističnem obdobju. V postsocialističnih družbah ni posebnih zagotovil za stabilno demokratično ureditev s tržnim gospodarstvom. Teoretske in praktične izkušnje so dokazale, da je uspeh tranzicije sorazmeren:

- z ravnovesjem moči med vplivnimi skupinami, ki preprečujejo odločilno podrejanje političnih vzvodov moči
- z uveljavljanjem decentraliziranih institucij (javnih in zasebnih) ter njihove medsebojne konkurence
- s spoštovanjem pravil (pravnega reda) in procedur (neformalni principi), ki omogočajo neprisilno uravnavanje delovanja ljudi
- z upoštevanjem vrednot in kulture, moralne in etične držbe, ki v delovanju institucij uveljavlja transparentnost in javnost delovanja
- učinkovitega nadzora z vidika javnosti in učinkovitega pravnega reda (sodni sistem).

Uvajanje tržnega gospodarstva in novih institucij pomeni predvsem prerazdelitev interesov in politične moči. Uspešna stabilizacija, liberalizacija in privatizacija pomenijo, da institucionalne spremembe uveljavijo takšno politično ravnovesje, ki je spodbudno za nove reforme in ne za krepitev državnega intervencionizma. Politično ravnovesje je torej potreben pogoj za uspešnost tranzicije, zadosten pogoj pa je učinkovitost izbire pravih instrumentov in pristopov ekonomske reforme. Ponovimo še enkrat, da kapitalistične institucije, ki jih želimo uveljaviti, niso zgodovinsko nastale niti hitro niti od zgoraj navzdol. Te institucije so rezultat dolgotrajnega spontanega razvojnega procesa, ki upošteva vrsto povratnih informacij, sposobnost zgodovinskega učenja, institucionalne konkurence in političnega sporazumevanja in so v načelu posledica trdega političnega boja. Na spontanost in postopnost sprememb institucij vplivajo predvsem narava človeškega obnašanja, organizacijskega učenja in sposobnosti (nuje) političnega usklajevanja interesov (North, 1998). V tem primeru je gradualizem postavljen od spodaj navzgor in upošteva evolutivne zakonitosti postopnih institucionalnih sprememb. Seveda tudi tukaj obstaja zanka. Spontani razvoj je res najučinkovitejši

način razvoja tržnega gospodarstva, toda prav dediščina starih institucij je pogosto največja ovira hitrejšega razvoja in sprememb novih institucij. Temeljni politično ekonomski paradoks postsocialistične tranzicije je prav razpetost med tradicijo in potrebami po spremembah, ki omogoča učinkovit razvoj novih (nesocialističnih, kapitalističnih) institucij. V tem primeru je možnost za politični intervencionizem sicer manjša, odvisna pa je od nabora možnih reform ter vlade, ki je predana razvoju institucij in pri tem upošteva evolutivno naravo njihovih sprememb.

Sodobna politična ekonomija dokazuje, da je uspešnost tranzicije odvisna od gospodarskih in političnih pogojev. Interesne skupine morajo biti šibke ali pa uravnotežene, da ne bi katera prevladala nad drugimi. Reformni ukrepi vlade morajo biti jasno zavezani gospodarski rasti in blaginji ljudi, predvsem pa morajo čim hitreje in čim bolj učinkovito delovati temeljne institucije pravne države, zaščita lastninskih pravic in pogodbeno pravo. Izbira tranzicijske strategije je odvisna od mnogih faktorjev in številnih konkretnih posebnosti. Načrti in prisilni gradualizem še ne odpravlja nevarnosti prevelike vloge politike. Najbolj obetavna je vloga postopnega evolutivnega gradulizma, ki pomeni spontano, postopno in decentralizirano oblikovanje novih institucij, ki ima oporo v politiki vlade, ni pa temeljni vladni program.

Vzroki politizacije slovenskega gospodarstva

Prvi stavek v Tolstojevi Ani Karenini govori, da so vse družine srečne na isti način, nesrečne pa so vsaka po svoje. In podobno velja tudi za državo in njeno vpetost v ekonomska razmerja družbe, ki se je oblikovala v slovenski politično ekonomski zgodovini devetdesetih let. Politizacija slovenskega gospodarstva ima v teh okvirih svoje strukturne in zgodovinske institucionalne vzroke. Med zgodovinskimi razlogi prevladujejo:

- stare vrednote, principi delovanja ter organiziranja v okviru postsocialističnih pravil in norm (1981-1991)
- uveljavljanje nove nacionalne države z ustreznimi institucionalnimi aranžmaji od zgoraj navzdol (1991-1994)
- normativno usmerjanje gospodarske tranzicije in obsežnost stabilizacije, liberalizacije, privatizacije (1992 - 1998)
- institucionalno sprejemanje normativnega reda EU v procesu uveljavljanja načel pridružitvenega sporazuma in priključitvenih pogajanj (1997 - 2004)
- izrazito poudarjanje novih političnih elit prek ekonomske alokacije interesov in moči (še posebej v letih 1996-2000).

Pri tem bomo zagovarjali temeljno tezo, da je v Sloveniji v gospodarski sferi veliko političnega intervencionizma, ki je rezultat treh temeljnih procesov:

- objektivnih pogojev ekonomske tranzicije (privatizacija, stabilizacija, subvencioniranje)
- subjektivnih pogojev reprodukcije novih političnih elit (stranke in parlamentarizem)
- nedelovanja pravne države in omejenosti civilne družbe (nova zakonodaja, kriza sodstva).

Slovenski tranzicijski paradoks politično ekonomskega intervencionizma torej ni premočna temveč prešibka država. Država preprosto nima dovolj institucionalnih sposobnosti, da bi omogočala normalno delovanje tržnih subjektov in pravno varnost državljanov in zato tudi ni dovolj učinkovita. Država prisega na politično ekonomski intervencionizem, ker s tem prikriva svoje šibkosti na ravni zagotavljanja pravnega reda in normalno uravnoteženih političnih interesov posameznih političnih elit (strank, formalnih in predvsem neformalnih koalicij).

Temeljni problem slovenske družbe je zagotavljanje potrebne družbene enotnosti, tistega cementa, ki ga od nekdaj sestavljajo kultura jezika, skupni denar in trg ter sistem vrednot, v katere ljudje verjamejo brez politične prisile in vsakokratnih političnih elit. Gospodarstvo tržne družbe ne more delovati brez drugih dveh družbenih podsistemov:

- pravne države (politični sistem)
- sistema vrednot (morala in etika).

Druga skupina pojasnjevanj političnega intervencionizma pojasnjuje, da gospodarski razvoj ni mogoč brez podjetniške iniciativnosti. Če namreč trg nagraduje najboljše in selekcionira šibke (socialna in poslovna diferenciacija), potem imata kultura in pravo v tržni družbi dejansko združevalni namen, ki smo ga opisali kot družbeni cement postsocialističnega gospodarstva (Kovač, 1993). Tega dejstva v slovenski družbi ne priznavamo, zato je gospodarstvo omejeno s premajhno pravno varnostjo in prešibkimi vrednotami, ki bi omogočale spontan razvoj institucionalnih sprememb. Politični intervencionizem ima torej v Sloveniji tudi strukturne korene:

- zaradi premajhne navezanosti ekonomskih institucij na pravno državo in vrednotni sistem
- zaradi neučinkovitega delovanja pravnega reda (upravni postopki, gospodarsko pravo, kazensko pravo)
- zaradi nespoštovanja vrednostnih norm in premajhnega poudarjanja moralnih vrednot ravnanja ljudi v gospodarstvu in politiki.

V politiki in gospodarstvu navidezno ni veliko prostora za moralo, ki bi morala biti skrito vodilo državnih uradnikov in menedžerjev. Toda v Sloveniji je morala odstopila mesto slepemu moraliziranju brez pravih argumentov in političnemu oportunističnemu pri vsakokratni javni presoji, kaj je prav in kaj narobe (Kovač, 2000). Temeljno vprašanje je, ali bi nas morala voditi moralna načela tudi takrat, ko nasprotujejo našim interesom. V okviru moralnega relativizma ni pravih pravil, tako da nam ostaja načelo zaščite temeljnih (naravnih) človekovih pravic in pa večja odgovornost javnosti za moralna vprašanja in strpnost do različnih vidikov naših konkretnih ravnanj. Vsaka svoboda izbire vključuje tudi sodbe, kaj je prav in kaj ni. Ljudje smo zato najprej zavezani lastni odgovornosti za svoje ravnanje, šele potem pride na vrsto javno opredeljevanje odgovornosti in na koncu tudi zakonsko (pravno) preverjanje skladnosti naših ravnanj.

Seveda obstaja še tretja raven pojasnil o slovenskem presežku političnega intervencionizma v gospodarstvu. Utemeljimo ga lahko s sposobnostjo delovanja posameznih avtonomnih vej oblasti, od vlade, parlamenta, sodstva do posebne avtonomije BS kot nekakšne četrte veje oblasti.

a) Klasične državne institucije, od vlade in njene javne uprave do številnih paradržavnih organizacij, so običajno strokovno šibke in menedžersko ne dovolj učinkovito organizirane. Predvsem pa je politično kadrovanje vodilnih struktur in srednjega menedžmenta že postalo pravilo, tako da državni aparat vedno bolj postaja neposredno odvisen od političnih interesov strank in vodilne koalicije.

b) Javne finance so sicer doživele temeljne sistemske reforme, večino izdatkov sicer določajo zakoni, njihovi strukturni deleži in obseg pa so primerljivi z EU, tako da ima država relativno malo vzvodov za ukrepanje, vendar pa je njihov nadzor pomanjkljiv in tudi odgovornost za javno porabo ni primerljiva z EU.

c) Politične stranke so z močnimi političnimi lobiji razširile polje političnega vpliva v gospodarstvo in javno upravo, pri čemer je njihov vpliv sorazmeren pomanjkanju prave politične konkurence, omejenosti pravne države in majhni moralni (javni) odgovornosti političnih elit.

d) Delovanje parlamentarne demokracije je učinkovito, če je dosežen razvojni politični konsenz o bistvenih razvojnih vprašanj države, kar za Slovenijo ne moremo trditi (razen osamosvojitvenega procesa in sedanje evropske usmerjenosti). Sodni sistem pa je politično razcepljen in predvsem usodno neučinkovit, tako da je politično zelo omajana njegova legitimnost.

e) Politična avtonomija in nevtralnost BS je bila pogojena z izbiro vodstvene skupine in demonstrativnemu prehodu gospodarskega dela Demosove vlade (1991-1992) v BS, tako da je to edina veja oblasti, ki je ohranila relativno politično neodvisnost in avtonomijo odločanja.

Četrta skupina vzrokov političnega intervencionizma zadeva ravnanje vlade in političnih elit ter je vedno rezultanta individualnih odločitev njenih vodilnih predstavnikov (predsednika vlade, ministrov, državnih sekretarjev...). Tudi slovenska vlada in politične elite pri tem vedno upoštevajo lastne koristi, njihovo ravnanje pa je zapleten kompromis politične koalicijske konkurence, sebičnih interesov posameznih članov vlade in pritiskov različnih interesnih skupin. Način in stil vodenja slovenske vladne administracije je razpoznaven, toda protisloven. Vlada je notranje razcepljena na posamezna ministrstva, za katera je značilna politična fevdalizacija (nekoordiniranost, nejasno prevzemanje skupnega tveganja, šibko timsko delo in projektno vodenje). Odgovornost za skupno delo vlade je omejena na posamezne funkcije in področja, vladni projekti pa so kompleksni in interdisciplinarni in zato premalo učinkovito nadzorovani glede odgovornosti za učinkovito izvedbo. Pri tem imajo vodilni ljudje v vladnih vladnih organih šibko poznavanje menedžerskih metod kakovostnega delovanja javne uprave in zato neučinkovito vodijo poslovanje, odločanje pa je neoptimalno glede na razvojne možnosti. Podobno velja tudi za delovanje drugih političnih elit, kjer so v ospredju individualni interesi, ki iz teorije javne izbire domala šolsko dokazujejo protislovja pri-pornikove dileme (nesodelovanja) in tragedije skupnega (zanemarjanje javnih koristi).

Dejstvo je, da je večina slovenskega političnega intervencionizma v gospodarstvu rezultat nedelovanja institucionalnega sistema, ki temelji na slabem pravnem redu, pomanjkanju vladnih strategij na določenih področjih in šibke politične etike (odgovornosti) za gospodarsko politične razmere. Poglejmo nekaj anekdo-

tičnih primerov, ki jih omenjamo kot zgodovinsko ilustracijo brez posebnih analitičnih poudarkov:

a) V primeru Mercatorja država ni imela jasne trgovinske strategije, paradržavni skladi so delovali neuskkljeno z interesi vlade, tako da je vlada zavrla integracijske procese, ko pravzaprav ni mogla več logično posredovati.

b) Pri Luki Koper je bila sprva temeljni problem klasična neurejenost prostorskega prava in povsem nepotrebna zakasnitev s koncesijskimi pogodbami, vključno z različnimi kriteriji in metodami vrednotenja obeh podjetij (menjalna razmerja), ključna pa je bila interesna delitev moči med vidilnima strankama koalicije.

d) V primeru Petrola in OMV Istrabenz bi država morala pred tem zagotoviti predvsem konkurenčno tržno strukturo, namesto da z intervencionistično politiko cen določa njun poslovni položaj in neposredno škoduje podjetjema kot subjektoma zasebnega prava, pri čemer je politične stroške stabilizacije država preusmerila na poslovno raven.

e) Pri Zavarovalnici Triglav je izhodišče nejasna in zapoznela privatizacija (nominiranost in obseg družbenega kapitala), predvsem pa povsem razpoznaven politični spor med državno agencijo in menedžerskim vodstvom, pri katerem nihče ne želi arbitrirati niti v imenu stroke niti politike.

f) Zadnji primer so brezcarinske prodajalne, kjer je vlada skonstruirala povsem nerealen model njihovega prestrukturiranja in zato spolitizirala celo ekonomsko stroko, da bi opravičila svoj politični intervencionizem in zgrešene evropske pogajalske predpostavke na tem poslovnem področju.

Vzroki slovenske politizacije gospodarstva so torej raznovrstni in jih lahko delimo na štiri skupine:

- prva skupina pripada zgodovinskim razlogom, kjer je močno vlogo socialistične države v gospodarstvu nadomestila tranzicijska država in posebnosti normativnega urejanja privatizacije, stabilizacije, liberalizacije in evropeizacije slovenskega gospodarstva

- drugo skupino tvorijo šibkosti, ki izvirajo iz premalo razvite pravne države (pravni red) in poslovne (tudi politične) morale, ki bi omogočale normalen razvoj tržnih institucij in njihovega bolj spontanega reda

- tretjo skupino tvorijo šibke menedžerske sposobnosti na vseh ravneh štirih avtonomnih vej slovenske oblasti in pomanjkanje temeljnega konsenza (strategije) o temeljnih problemih in rešitvah družbenega razvoja

- četrto skupino tvorijo nesposobnosti sedanjih političnih elit, kjer v okviru maksimizacije svojih političnih koristi zanemarjajo javno dobro in pozabljajo na sodelovanje kot obliko temeljnega političnega konsenza o družbenem razvoju.

Kako reformirati slovensko državo in omejiti njen intervencionizem

Politično ekonomski intervencionizem je v Sloveniji mogoče omejiti na različne načine, predvsem pa z radikalno reformo institucionalnega sistema. Njegova evropeizacija je sicer delni odgovor, ki pa ne bo prinesel pričakovanih in zelenih rešitev. Dejansko potrebujemo spremembe, ki bodo povečale institucionalno spo-

sobnost države in povečale učinkovitost njenega povezovanje s tržnimi institucijami. Med temi spremembami omenjamo najbolj pomembne in vplivne:

- a) splošno soglasje o pravilih odločanja vključuje reformo političnega sistema, od sprememb ustave do volilnega sistema, ki mora preprečiti ožjim interesnim skupinam, da lahko škodujejo državi in omejujejo blaginjo ljudi
- b) spoštovanje in uveljavljanje delovanja pravne države pomeni povečanje pravne kulture, skrbno ločevanje posameznih vej oblasti in predvsem večjo učinkovitost javne uprave in sodnega sistema
- c) uveljavljanje strateških ciljev in strateških usmeritev, ki jasno opredeljujejo razvojno vizijo države, poslanstvo in njeno razvojno filozofijo, predvsem pa jasneje določa cilje, strategije in politike za njihovo uresničitev
- d) večja javnost in nadzor nad političnimi odločitvami, ki pa zahteva kritično civilno družbo in korporativno (namesto kvazi politično) privatizacijo medijev, pri čemer se svoboda govora izraža s svobodo nestrinjanja in ekonomsko avtonomijo
- e) utrditev posebnih institucij za zaščito poslovnih interesov in razvojnih sposobnosti slovenskega gospodarstva, kjer je najpomembnejša prav vloga in pomen GZS in drugih formalnih in neformalnih profesionalnih organizacij
- f) večja vloga moralnih in etničnih vrednot posameznikov in skupin pri političnih in gospodarskih odločitvah.

S tega vidika je za menedžerje izjemno pomembno, kakšen je njihov pogled na svet, kakšni so njihovi interesi in vrednote, ki tvorijo okvir njihovega delovanja. Pri tem lahko te pristope delimo v tri skupine: liberalnega, konservativnega in revolucionarnega (Kovač, 1996). Liberalni pogled prisega na postopne spremembe obstoječega sistema, poudarja podjetniško vlogo človeka in njegove svobodne izbire in verjame v večni napredek socialne evolucije. Njegovi temelji so globoko vsajeni v logiko tržne družbe, zato je njihovo izhodišče hedonistična narava človeka (užitek), racionalizem (ekonomski račun) in individualizem (svoboda izbire). Konservativizem želi ohraniti obstoječi red in nasprotuje spremembam in inovaciji, prisega na kolektivne vrednote in skupne akcije in ne verjame v napredek. Konservativne vrednote upoštevajo štiri temeljna področja: religijo, družino, oblast in tradicijo. Revolucionarni pogled nasprotno v obstoječih sistemih vidi neprestano krizo, ki jo velja radikalno preseči, pri čemer so pomembni nosilci teh sprememb in poti njihovega spreminjanja. Liberali in revolucionarji verjamejo v spremembe (evolutivne ali revolucionarne), razlikujejo pa se glede hitrosti in radikalnosti sprememb ter temeljnih nosilcev. Konservativci sicer nasprotujejo zgodovinskim spremembam, toda podobno kot revolucionarji prisegajo na kolektivne vrednote (religija) in skupni politični aktivizem (nacionalna gibanja).

Podobno kot revolucionarje tudi konservativce manj skrbi problem omejevanja politične moči, kajti skupaj verjamejo, da imajo pravico vsiljevati svoje vrednote drugim ljudem. Liberali in konservativci se sicer razlikujejo pri vrednotenju sprememb, toda pogosto jim je skupna privrženost subjektivizmu in moralni drži, čeprav obojemu pripisujejo drugačen pomen in vlogo. In ne nazadnje, revolucionarji vidijo pomembnost politike pred ekonomijo, konservativci nasprotno ekonomske interese postavljajo pred politiko, medtem ko liberali prisegajo na njihovo avtonomijo. Konservativno držo običajno podpira močno sklicevanje na mo-

ralo, toda konservativci so politično vedno prepričani v monopolni položaj svoje morale in niso sposobni priznati enakopravnosti nasprotnih moralnih drž. Liberalna drža je mnogo bolj prizanesljiva do drugačnih izhodišč in dopušča, da ljudje zagovarjajo različne rešitve istih problemov. Medtem ko prvi zagovarjajo moralni monopolizem, drugi boleajo za moralnim relativizmom. Razlika med obema je preprosto v položaju političnih in poslovnih elit. Z liberalnega stališča se morajo te elite vedno znova dokazovati, da bi s svojimi sposobnostmi ohranile svoj položaj, medtem ko se konservativno usmerjene elite običajno sklicujejo na svoj podedovani moralni položaj, ekonomsko zapuščino ali politično avtoriteto. Konservativizem je naklonjen nacionalizmu in protekcionizmu, liberalizem je obrnjen h globalizmu in odprti družbi.

Nobena skrivnost ni, da je liberalna drža politična ideologija tržnega sistema, toda to še ne pomeni, da so splošna načela ekonomskega, političnega in socialnega liberalizma združljiva s to ali ono stranko ali vodilnimi partijskimi močmi v določeni deželi. Nasprotno, vsa ta načela imajo običajno zelo malo opraviti s političnim pragmatizmom in konkretno strankarsko politiko v Sloveniji. Zato so liberalizem, konservativizem in revolucionarni radikalizem zgolj vrednote in mitologije, ki posredno vplivajo na naše avtonomno ravnanje in svobodno izbiro. Pomagajo pa nam hkrati premagati ovire, ki jih imamo pri poglobljenem razumevanju politično-ekonomskega prepleta države in trga.

LITERATURA

- Boyer, Robert (1996): *Drache Daniel, States Against Markets*, London, Routledge
- Brabant, Jozef M. (1998): *The Political Economy of Transition, Coming to Grips with History and methodology*, London: Routledge
- Giddens, Antony (1998): *The Third Way, The Renewal of Social Democracy*, London: Polity Press
- Halal, E. William, Taylor Kenneth (1999): *21 st Centuy Economics*, London: Macmillan
- Hayek, Fredrich (1980): *Individualism and Economic Order*, Chicago: Chicago UP
- Hayek, Friederich (1992): *Usodna domišljavost, Napake socializma*, Ljubljana: KRT
- Keynes, John M. (1963): *Essays in Persuasion*, New York: Norton
- Kelly, Gavin, Kelly Dominic, Gamble Andrew (1997): *Stakeholder Capitalism*, Sheffield: PERC - University of Sheffield, London: Macmillan Press
- Kovač, Bogomir (1996): *Poslovna mitologija*, Ljubljana: GV
- Kovač, Bogomir (2000): *Etični problemi slovenskega menedžmenta*, Ljubljana: Posvet ZES - Slovensko podjetje v devetdesetih)
- Naisbitt, John (1994): *Global Paradox*, New York: Avon Books
- North, Douglas C. (1998): *Inštitucije, inštitucionalne spremembe in gospodarska uspešnost*, Ljubljana: Krtina
- Peyovich, Svetozar (1995): *Economic Analyses of Institutions and Systems*, Dordrecht: Kluwer
- Ohmae, Kenichi (1996): *The End of the Nation State, The Rise of Regional Economics*, London: Harper Collins
- Oneill, John (1998): *The Market*, London: Routledge

Polanyi, Karl (1957): *The Great Transformation*, Boston: Beacon Hill

Popper, Karel (1962): *The Open Society and Its Enemies*, Princeton New Jersey: Princeton UP

Weis, Linda (1998): *The Myth of the Powerless State*, London: Polity Press

World Development Report (1997): *The State in a Changing World*, Washington: WB